<u>અસ્વીકરણ</u>: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઇ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

<u>DISCLAIMER:</u> The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========

માંગીલાલ

વીરુધ્ધ

મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય

જાન્યુઆરી ૫,૨૦૦૭

[દોરાયસ્વામી રાજુ અને અરિજીત પસાયત, ન્યાયમુર્તિઓશ્રી]

દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩; કલમ ૩૫૭:

મૃતક/ઈજાગ્રસ્તના વારસદારોને ઉચ્ચ ન્યાયાલય દ્વારા વળતરની મંજૂરી જે આરોપીની સુનાવણીની તક પૂરી પાડે છે–અધિકાર:અન્ય સજાઓમાં આનુષંગિક નહીં પણ વળતર આપવાની કોર્ટની સત્તા, પરંતુ તે ઉપરાંત–જ્યારે પક્ષકારોના નોંધપાત્ર અધિકારોને નોંધપાત્ર અસર થાય છે, ત્યારે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવામાં આવે છે, સિવાય કે કાયદાના સ્પષ્ટ શબ્દો

અથવા જરૂરી ઈરાદા દ્વારા બાકાત રાખવામાં આવે–વૈધાનિક મૌન એ કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન સૂચવે છે–ઉચ્ચ અદાલતે વળતરની કોઈપણ ચુકવણીનો નિર્દેશ આપતા પહેલા આરોપીઓને સાંભળવાની તક આપવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો.

શબ્દો અને વાક્યોઃ

'મે '–ક્રિમિનલ ઈ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૩૫૭ ના સંદર્ભમાં અર્થ–કાયદાનું અર્થઘટન.

આ અપીલમાં સામેલ પ્રશ્ન ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૩૫૭ અને તેના હેઠળ વળતરની મંજૂરીના અવકાશ અને મર્યાદા સુધી મર્યાદિત હતો.

આરોપી–અપીલકર્તા વતી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ઉચ્ચ અદાલતે કલમ ૩૫૭ સીઆરપીસી હેઠળ વળતરની મંજૂરી અંતર્ગતના ઉદ્દેશોને ધ્યાનમાં લીધા નથી. ; કે જોકે ટ્રાયલ કોર્ટે કોઈ દંડ લાદ્યો ન હતો પરંતુ ઉચ્ચ અદાલતે વળતરની રકમ નક્કી કરતી વખતે આરોપીની વાત સાંભળવાની તક આપ્યા વિના વળતરની ચુકવણીનો નિર્દેશ આપ્યો હતો; અને આરોપી પર વધારાની જવાબદારી નક્કી કરવામાં આવી હતી.

રાજ્ય વતી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે "મેં જે વળતર આપ્યું છે તે દંડ ઉપરાંત હતું; અને કલમ ૩૫૭ સીઆરપીસી સુનાવણીની તક આપવાની ધારણા કરતી ન હોવાથી, પીડિતાને વળતર ચૂકવવાનો આદેશ આપતા પહેલા આરોપીને તક આપવી જરૂરી નથી.

આંશિક રીતે અપીલને મંજૂરી આપતા કોર્ટે

ઠેરવ્યુ કે: ૧.૧. કલમ ૩૫૭ સી.આર.પી.સી. ની પેટા–કલમ (I) અને (૩) વચ્ચેનો મૂળભૂત તફાવત એ છે કે પહેલા કિસ્સામાં દંડ લાદવો એ મૂળભૂત અને આવશ્યક જરૂરિયાત છે, જ્યારે પછીના કિસ્સામાં તેની ગેરહાજરીમાં પણ, કોર્ટને વળતરની સીધી ચુકવણી કરવાની સત્તા છે.પુનરાવર્તિત સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી વખતે આવી શક્તિનો ઉપયોગ અપીલીય અદાલત દ્વારા અથવા ઉચ્ચ અદાલત અથવા સેશન્સ કોર્ટ દ્વારા કરવામાં આવે છે.કલમ ૩૫૭ હેઠળ પીડિતોને વળતર આપવાની અલતની સત્તા અન્ય સજાઓ માટે પૂરક નથી પરંતુ તે વધુમાં છે.[૭–સી–ઈ]

હરિ સિંહ વિરુદ્ધ સુખબીર સિંહ અને અન્યો અન્ય, [૧૯૯૮ [૪ SCC ૫૫૧ અને અન્યો સરવન સિંહ અને અન્યો અન્ય. વગેરે.v. પંજાબ રાજ્ય, AIR (૧૯૭૮) SC ૧૫૨૫, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

૧.૨જ્યાં કાયદો કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવા અંગે મૌન છે, ત્યાં આવા વૈધાનિક મૌનને કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન સૂચવવા માટે લેવામાં આવે છે જ્યાં પક્ષોના નોંધપાત્ર અધિકારો નોંધપાત્ર રીતે પ્રભાવિત થાય છે.કુદરતી ન્યાયની અરજી અનુમાનિત બની જાય છે, સિવાય કે કાયદાના સ્પષ્ટ શબ્દો અથવા જરૂરી ઈરાદા દ્વારા બાકાત રાખવામાં આવે.તેનો ઉદ્દેશ ન્યાય મેળવવાનો અથવા ન્યાયની નિષ્ફળતાને અટકાવવાનો છે.કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતો કાયદાનું સ્થાન લેતા નથી, પરંતુ તેને પૂરક બનાવે છે.આ નિયમો માત્ર એવા વિસ્તારોમાં જ કામ કરે છે જે માન્ય રીતે બનાવેલા કોઈપણ કાયદા હેઠળ આવતા નથી.તેઓ અંતના સાધન છે અને પોતે અંત નથી.તેથી, અનિવાર્ય નિષ્કર્ષ એ છે કે સંહિતાની કલમ ૩૫૭ (૪) હેઠળ વળતરની ચુકવણીનો નિર્દેશ આપતા પહેલા તક આપવી પડશે.[૮–G, H; ૯–A–C]

સ્વદેશી કપાસ મિલ્સ વગેરે.v. ભારત સંઘ વગેરે, AIR (૧૯૬૧) I SC ૮૧૮, પર **આધાર રાખ્યો હતો._**

૧.૩.લ 'એક્સપ્રેશન' મે 'નો ઉપયોગ તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તે સંદર્ભમાં કાયદાકીય ઉદ્દેશ પર પ્રકાશ પાડે છે.તેનો ઉપયોગ સ્વીકાર્ય અર્થમાં કરવામાં આવ્યો છે અને દસ્તાવેજો તેને ફરજિયાત બનાવતા નથી.ઉપરોક્ત પૃષ્ઠભૂમિમાં, અનિવાર્ય નિષ્કર્ષ એ છે કે જો અપીલ અદાલત વળતર આપવાનો ઈરાદો ધરાવે

છે તો સુનાવણીની તક આપવી પડશે જેથી વળતર આપવાની જરૂરિયાત, આરોપીની ચૂકવણી કરવાની ક્ષમતા અને અન્ય કેટલાક સંબંધિત પરિબળો જેવા સંબંધિત પાસાઓની નોંધ લઈ શકાય.H તેથી, ઉચ્ચ અદાલતના ચુકાદાનો ભાગ જે આરોપી–અપીલકર્તા દ્વારા વળતરની ચુકવણી માટેના નિર્દેશ સાથે સંબંધિત છે તે રદ કરવામાં આવે છે.એ બાબતને ઉચ્ચ અદાલતમાં પરત મોકલવામાં આવે છે, જે આરોપી–અપીલકર્તાને તક આપશે, અને ચુકાદો તે પ્રશ્ન સુધી મર્યાદિત રહેશે, ખાસ કરીને અપીલકર્તાની જવાબદારીને લગતા.તે સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે કલમ ૩૫૭ (૪) સી.આર.પી.સી. હેઠળ નિર્ણય લેવાના મુદ્દાના ગુણદોષ પર કોઈ અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો નથી. [૯–C–F]

ક્રિમિનલ એપેલેટ જ્યુરિસડીક્શનઃ

ફોજદારી અપીલ નંબર ૬૬૭/૨૦૦૩.

કાઈમાં મધ્ય પ્રદેશ હાઈકોર્ટના ૧૯.૭.૨૦૦૧ ના ચુકાદા અને આદેશમાંથી. ૧૯૮૭નો એ. નંબર ૩૮.

અપીલકર્તા વતી ડો. ટી. એન. સિંહ, લખન સિંહ ચૌહાણ અને અનિલ શ્રીવાસ્તવ.

સામાવાળા માટે સિદ્ધાર્થ દવે અને સુશ્રી વિભા દત્તા મખીજા.

કોર્ટનો ચુકાદો આના દ્વારા આપવામાં આવ્યો હતો

અરિજીત પાસાયત, ન્યાયમુર્તિ. ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૭૩ (ટૂંકમાં 'કોડ') ની કલમ ૩૫૭ ના અવકાશ અને મર્યાદાને લગતા એક રસપ્રદ પ્રશ્ન આ અપીલમાં ઉઠાવવામાં આવ્યો છે, જે ૧૫.૧૦.૨૦૦૩ ના આદેશ દ્વારા હાઈકોર્ટ દ્વારા કરવામાં આવેલા વળતરની મંજૂરીના પ્રશ્ન સુધી મર્યાદિત હતો.ઉપરોક્ત અને તેમાં સામેલ કાયદાના પ્રશ્નને ધ્યાનમાં રાખીને, હકીકતલક્ષી પાસાઓમાં વિગતવાર જવાની જરૂર નથી.

અપીલકર્તા (ત્યારબાદ 'આરોપી' તરીકે ઓળખાય છે) એ અન્ય સાત લોકો સાથે ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ (ટૂંકમાં 'આઈ. પી. સી.') ની કલમ ૧૪૯ સાથે વાંચી શકાય તેવી કલમ ૪૫૨,૧૪૮,૩૨૩ હેઠળ (હવે પછી 'મૃતક' તરીકે ઓળખાય છે) એક રાજિન્દર કુમારનું કથિત રીતે મૃત્યુ કરવા બદલ સજાપાત્ર ગુનાઓ કરવા બદલ સુનાવણીનો સામનો કરવો પડ્યો હતો.અપીલકર્તા સહિત તમામ આરોપીઓને કલમ ૪૪૮ સાથે સંબંધિત ગુનાઓ માટે દોષી ઠેરવવામાં આવ્યા હતા.અમર સિંહને ઈજા પહોંચાડવા બદલ તેમને આઈ. પી. સી. ની કલમ ૧૪૯ સાથે વાંચી શકાય તેવા કલમ ૩૨૩ સાથે સંબંધિત ગુના માટે પણ દોષી ઠેરવવામાં આવ્યા હતા.માહિતી આપનાર (પીડબ્લ્યુ–૮).તેમને આઈ. પી. સી.

ની કલમ ૧૪૮ સાથે સંબંધિત આરોપોમાંથી મુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા અને આઈ. પી. સી. ની કલમ ૧૪૭ના સંબંધમાં દોષી ઠેરવવામાં આવ્યા હતા. અપીલકર્તાને કલમ ૧૪૯ સાથે વાંચી શકાય તેવી કલમ ૩૨૩ સાથે સંબંધિત આરોપોમાંથી મુક્ત કરવામાં આવ્યો હતો પરંતુ આઈ. પી. સી. ની કલમ ૩૦૫ હેઠળ તેને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો. બાકીના આરોપીઓને આઈ. પી. સી. ની કલમ ૧૪૯ સાથે વાંચી શકાય તેવી કલમ ૩૦૨ના સંબંધમાં દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા ન હતા. આરોપી બાબુ લાલ સિવાયના તમામ આરોપીઓને કલમ ૧૪૯ સાથે વાંચીને કલમ ૩૨૩ હેઠળ આરોપોમાંથી મુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા!પીસી. આરોપી–અપીલકર્તાને આઈ. પી. સી. ની કલમ ૩૦ હેઠળ સજાપાત્ર ગુના માટે આજીવન કેદની સજા ફટકારવામાં આવી હતી અને બાકીના ગુના માટે તેને છ મહિના માટે આર. આઈ. ની સજા ફટકારવામાં આવી હતી.અન્ય આરોપીઓને બે ગુનાઓ માટે છ મહિના માટે આર. આઈ. ભોગવવાની સજા ફટકારવામાં આવી હતી, જેના માટે તેઓ દોષી ઠેરવવામાં આવ્યા હતા.આ ઉપરાંત આરોપી બી. બાબુ લાલને ત્રણેય ગુના માટે છ મહિનાની સજા ફટકારવામાં આવી હતી. અપીલકર્તા સહિત આરોપી વ્યક્તિઓ દ્વારા હાઈકોર્ટમાં ચાર અપીલ દાખલ કરવામાં આવી હતી.વિવાદિત ચુકાદા દ્વારા, મધ્ય પ્રદેશ હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચે અપીલકર્તાની માન્યતા જાળવી રાખી હતી.એવું નોંધવામાં આવ્યું હતું કે હાઈકોર્ટ સમક્ષ અપીલકર્તાઓ (વર્તમાન આરોપી–અપીલકર્તા સિવાય) લગભગ બે મહિનાથી કસ્ટડીમાં છે.એ નોંધવામાં

આવ્યું હતું કે ટ્રાયલ કોર્ટે મૃતકના વારસદારો અને ઘાયલોને (પીડબ્લ્યુ–૮) કોઈ વળતર આપ્યું ન હતું.ઉચ્ચ અદાલતને બાકીના આરોપીઓને જેલમાં મોકલવાનું યોગ્ય ન લાગ્યું હોવાથી, નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો કે તેઓ દરેકને ૩. સંહિતાની કલમ ૩૫૭ (૩) અને (૪) ની દ્રષ્ટિએ ૩૦,૦૦૦.આરોપી–અપીલકર્તાને પણ સમાન વળતર ચૂકવવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો.ફાળવણી દ્વારા પ્રમાણ નક્કી કરીને નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો કે વળતરમાંથી બે તૃતીયાંશ મૃતકના વારસદારોને ચૂકવવાનો હતો જ્યારે બાકીનો એક તૃતીયાંશ ઈજાગ્રસ્તોને ચૂકવવાનો હતો (પીડબ્લ્યુ–૮).સજા.કલમ ૧૪૭ અને ૧૪૮ ના સંદર્ભમાં તમામ અપીલકર્તાઓમાંથી, અને આરોપી–બાબુલાઇના કિસ્સામાં; વધુમાં કલમ ૩૨૩ માટે અગાઉથી પસાર થયેલી કેદની મુદતમાં ઘટાડો કરવામાં આવ્યો હતો.માત્ર આરોપી–અપીલકર્તા મંગિલાલે આ અપીલને પસંદ કરી છે, જે શરૂઆતમાં નોંધ્યા મુજબ વળતર આપવાના પ્રશ્ન સુધી મર્યાદિત હતી.

અપીલકર્તા વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ ડૉ. ટી. એન. સિંહે રજૂઆત કરી હતી કે ઉચ્ચ અદાલતે સંહિતાની કલમ ૩૫૭ હેઠળ વળતર આપવાના હેતુને ધ્યાનમાં રાખ્યો નથી.આ એક એવો કેસ છે જેમાં ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા કોઈ દંડ લાદવામાં આવ્યો ન હતો, પરંતુ ઉચ્ચ અદાલતે વળતર ચૂકવવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો.ક્વોન્ટમ નક્કી કરતી વખતે આરોપી

વ્યક્તિઓની વાત સાંભળવામાં આવી ન હતી, જેનાથી કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું ઉલ્લંઘન થયું હતું.આરોપી–અપીલકર્તા પર વધારાની જવાબદારી નક્કી કરવામાં આવી હતી અને તેથી, કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોએ તક આપવાનું ફરજિયાત બનાવ્યું હતું.

તેનાથી વિપરીત, રાજ્યના વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે વળતર દંડ ઉપરાંત છે અને જ્યારે દંડની ફાળવણી માટે કોઈ સુનાવણીની જરૂર નથી, સિવાય કે સજાના પ્રશ્ન પર સુનાવણી કરતી વખતે, વળતર આપતા પહેલા આરોપીની સુનાવણી કરવાની જરૂર નથી.કોઈ પણ સંજોગોમાં, કલમ ૩૫૭ ક્યાંય પણ સુનાવણીની તક આપવાનું સમર્થન કરતું નથી.હરીફ રજૂઆતોની પ્રશંસા કરવા માટે, મધ્યપ્રદેશ રાજ્યમાં સુધારા સાથે સંહિતાની કલમ ૩૫૭ નો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય છે, જે નીચે મુજબ છેઃ

> "કલમ ૩૫૭:વળતર ચૂકવવાનો આદેશ (૧) જ્યારે કોઈ અદાલત દંડની સજા અથવા સજા (મૃત્યુદંડની સજા સહિત) લાદે છે, જેનો દંડ એક ભાગ બને છે, ત્યારે અદાલત ચુકાદો પસાર કરતી વખતે વસૂલવામાં આવેલા દંડનો સંપૂર્ણ અથવા કોઈપણ ભાગ લાગુ કરવાનો આદેશ આપી શકે છે.
>
> (ક) ફરિયાદી પક્ષમાં યોગ્ય રીતે કરવામાં આવેલા ખર્ચની ચૂકવણીમાં;

(બી) ગુનાને કારણે થયેલા કોઈપણ નુકસાન અથવા ઈજા માટે કોઈપણ વ્યક્તિને વળતરની ચુકવણીમાં, જ્યારે વળતર, કોર્ટના મતે, સિવિલ કોર્ટમાં આવી વ્યક્તિ દ્વારા વસૂલ કરી શકાય તેવું હોય;

(જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ અન્ય વ્યક્તિના મૃત્યુનું કારણ બનવા બદલ અથવા આવા ગુના માટે ઉશ્કેરવા બદલ કોઈ ગુના માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવે છે, ત્યારે તે વ્યક્તિઓને વળતર ચૂકવવામાં આવે છે, જેઓ જીવલેણ અકસ્માતો અધિનિયમ (૧૮૫૫ નો ૧૩) હેઠળ, આવા મૃત્યુથી તેમને થયેલા નુકસાન માટે સજા પામેલી વ્યક્તિ પાસેથી નુકસાની વસૂલવાનો હકદાર છે.

(ડી) જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ ચોરી, ગુનાહિત ગેરરીતિ, વિશ્વાસનો ફોજદારી ભંગ, અથવા છેતરપિંડી, અથવા અપ્રમાણિક રીતે પ્રાપ્ત અથવા જાળવી રાખવાનો, અથવા ચોરી કરેલી મિલકતનો નિકાલ કરવામાં સ્વેચ્છાએ મદદ કરી હોય તેવા કોઈપણ ગુના માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવે છે ત્યારે, જો આવી મિલકત તેના હકદાર વ્યક્તિના કબજામાં પુનઃસ્થાપિત કરવામાં આવે તો આવી

મિલકતના કોઈ પણ પ્રામાણિક ખરીદનારને તેની ખોટ માટે વળતર આપવામાં આવે છે.

(૨) જો દંડ અપીલને આધિન હોય તેવા કેસમાં લાદવામાં આવે છે, તો અપીલ રજૂ કરવા માટે મંજૂર કરવામાં આવેલ સમયગાળો વીતી ગયો હોય તે પહેલાં અથવા જો અપીલ રજૂ કરવામાં આવે તો અપીલના નિર્ણય પહેલાં આવી કોઈ ચુકવણી કરવામાં આવશે નહીં.

(૩) જ્યારે કોઈ અદાલત સજા લાદે છે, જેનો દંડ એક ભાગ નથી, ત્યારે અદાલત ચુકાદો પસાર કરતી વખતે આરોપી વ્યક્તિને વળતરની રકમ તરીકે આદેશમાં નિર્દિષ્ટ કરી શકાય તેવી રકમ ચૂકવવા માટે આદેશ આપી શકે છે, જે વ્યક્તિને જે કૃત્ય માટે આરોપી વ્યક્તિને સજા ફટકારવામાં આવી છે તેના કારણે કોઈ નુકસાન અથવા ઈજા થઈ છે.

(૪) આ કલમ હેઠળનો આદેશ અપીલીય અદાલત દ્વારા અથવા ઉચ્ચ અદાલત અથવા સત્ર અદાલત દ્વારા પણ તેની પુનરાવર્તનની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી વખતે કરી શકાય છે.

(૫) તે જ બાબતને લગતા કોઈપણ અનુગામી દીવાની દાવામાં વળતર આપતી વખતે, અદાલત આ કલમ હેઠળ વળતર તરીકે ચૂકવવામાં આવેલી અથવા વસૂલવામાં આવેલી કોઈપણ રકમને ધ્યાનમાં લેશે.મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય સુધારો નીચે મુજબ છેઃ

"(અ) પેટા–કલમ (૧) માં, માટે –

(I) જ્યારે કોર્ટ દંડની સજા અથવા સજા (મૃત્યુદંડની સજા સહિત) લાદે છે, જેનો દંડ એક ભાગ બને છે, ત્યારે કોર્ટ ચુકાદો પસાર કરતી વખતે વસૂલવામાં આવેલા દંડનો સંપૂર્ણ અથવા કોઈપણ ભાગ લાગુ કરવાનો આદેશ આપી શકે છે;

(I) જ્યારે કોઈ અદાલત દંડની સજા અથવા (મૃત્યુદંડની સજા સહિત) જે દંડનો એક ભાગ હોય તેવી સજા લાદી શકે છે, ત્યારે અદાલત કરી શકે છે, અને જ્યાં કોઈ વ્યક્તિ કે જેની સામે ગુનો કરવામાં આવ્યો હોય તે ભારતના બંધારણ, ૧૯૫૦ (ટૂંકમાં 'બંધારણ') ની કલમ ૩૬૬ ની કલમ (૨૪) અને (૨૫) માં વ્યાખ્યાયિત અનુસૂચિત જાતિ અથવા અનુસૂચિત જનજાતિઓની હોય, સિવાય કે જ્યારે આરોપી વ્યક્તિ અને જેની સામે ગુનો કરવામાં આવ્યો હોય તે વ્યક્તિ બંને આવી જાતિઓ અથવા જનજાતિઓની હોય, ત્યારે અદાલત ચુકાદો પસાર કરતી વખતે

વસૂલવામાં આવેલા દંડનો સંપૂર્ણ અથવા કોઈપણ ભાગ લાગુ કરવાનો આદેશ આપશે; અને

(બી) પેટા–કલમ (૩) ને નીચે પ્રમાણે બદલો:

(૩) જ્યારે કોઈ અદાલત સજા લાદી શકે છે, જેનો દંડ એક ભાગ નથી, ત્યારે અદાલત કરી શકે છે, અને જ્યાં કોઈ વ્યક્તિ કે જેની સામે એફ ગુનો કરવામાં આવ્યો છે તે બંધારણની કલમ ૩૬૬ ની કલમ (૨૪) અને (૨૫) માં વ્યાખ્યાયિત અનુસૂચિત જાતિઓ અથવા અનુસૂચિત જનજાતિઓની છે, ત્યારે અદાલત, ચુકાદો પસાર કરતી વખતે, આરોપી વ્યક્તિને વળતર તરીકે, જે કૃત્ય માટે આરોપી વ્યક્તિને સજા ફટકારવામાં આવી છે તેના કારણે કોઈ નુકસાન અથવા ઈજા સહન કરી હોય તે વ્યક્તિને આદેશમાં નિર્દિષ્ટ કરી શકાય તેવી રકમ ચૂકવવાનો આદેશ આપશે.

જો આરોપી વ્યક્તિ અને જેની સામે ગુનો કરવામાં આવ્યો હોય તે વ્યક્તિ બંને અનુસૂચિત જાતિ અથવા અનુસૂચિત જનજાતિના હોય તો અદાલત આરોપી વ્યક્તિને વળતરની કોઈપણ રકમ ચૂકવવાનો આદેશ આપી

શકશે નહીં.(એમ. પી. અધિનિયમ, ૧૯૭૮નો ૨૦ તારિખ ૫.૧૦.૧૯૭૮ની અસરથી) "

કલમ ૩૫૭ની પેટા–કલમ (૧) એવી પરિસ્થિતિ સાથે સંબંધિત છે જ્યારે કોર્ટ દંડ અથવા સજા (મૃત્યુદંડની સજા સહિત) લાદે છે, જેનો દંડ પણ એક ભાગ બને છે.તે અદાલતને વસૂલવામાં આવેલા દંડનો સંપૂર્ણ અથવા કોઈપણ ભાગ કેવી રીતે લાગુ કરવો તે અંગે આદેશ આપવાની વિવેકબુદ્ધિ આપે છે.કલમ ૩૫૭ની પેટા–કલમ (I) લાગુ કરવા માટે તે એક વૈધાનિક જરૂરિયાત છે કે દંડ લાદવામાં આવે અને તે પછી તેમાં કલ્પના કરવામાં આવેલી રીતે ઉપરોક્ત દંડની વહેંચણી અંગે વધુ આદેશો કરવામાં આવે.જો કોઈ દંડ લાદવામાં ન આવે તો, કલમ બી ૩૫૭ ની પેટા–કલમ (I) લાગુ પડતી નથી.આ કેસમાં ટ્રાયલ કોર્ટ અથવા હાઈકોર્ટ દ્વારા કોઈ દંડ ફટકારવામાં આવ્યો ન હતો.બીજી બાજુ પેટા–કલમ (૩) એવી પરિસ્થિતિ સાથે સંબંધિત છે કે જ્યાં દંડ અદાલત દ્વારા લાદવામાં આવેલી સજાનો ભાગ નથી.આવા કિસ્સામાં, અદાલત ચુકાદો પસાર કરતી વખતે આરોપી વ્યક્તિઓને જે કૃત્યને કારણે નુકસાન અથવા ઈજા થઈ હોય તે વ્યક્તિને વળતરની રકમ ચૂકવવા આદેશ આપી શકે છે, જેના કારણે આરોપી વ્યક્તિને દોષી ઠેરવવામાં આવ્યો છે અને સજા ફટકારવામાં આવી છે.પેટા–કલમ (I) અને (૩) વચ્ચેનો મૂળભૂત તફાવત એ છે કે

અગાઉના કેસમાં દંડ લાદવો એ મૂળભૂત અને આવશ્યક જરૂરિયાત છે, જ્યારે બાદમાં તેની ગેરહાજરીમાં પણ અદાલતને વળતરની ચુકવણીનો નિર્દેશ આપવાની સત્તા આપે છે.પુનરાવર્તિત સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી વખતે આવી શક્તિનો ઉપયોગ અપીલીય અદાલત દ્વારા અથવા ઉચ્ચ અદાલત અથવા સેશન્સ કોર્ટ દ્વારા કરવામાં આવે છે.પેટા–કલમ (૫) એવી પરિસ્થિતિ સાથે વ્યવહાર કરે છે જ્યારે કોર્ટ સમાન બાબતને લગતા કોઈપણ અનુગામી દીવાની દાવામાં વળતર નક્કી કરે છે.વળતર આપતી વખતે કોર્ટે સંહિતાની કલમ ૩૫૭ હેઠળ વળતર તરીકે ચૂકવવામાં આવેલી અથવા વસૂલવામાં આવેલી કોઈપણ રકમને ધ્યાનમાં લેવી જરૂરી છે.

કલમ ૩૫૭ હેઠળ પીડિતોને વળતર આપવાની અદાલતની સત્તા અન્ય સજાઓ માટે સહાયક નથી પરંતુ તે ઉપરાંત છે.હરિ સિંહ વિરુદ્ધ સુખબીર સિંહ અને અન્યો અન્ય, [૧૯૮૮] ૪ એસ. સી. સી. ૫૫૧ માં એવું જોવા મળ્યું હતું કે કલમ ૩૫૭ હેઠળની સત્તા એ ગુનાનો યોગ્ય જવાબ આપવાની સાથે સાથે પીડિતાને ગુનેગાર સાથે સમાધાન કરવાનું એક માપ છે.તે અમુક હદ સુધી ગુનાના પીડિતોને અમુક હદ સુધી પુનઃસ્થાપિત કરવા માટેનું વળતરકારી પગલું છે, ગુનાઓ પ્રત્યેનો આધુનિક રચનાત્મક અભિગમ, આપણી ફોજદારી ન્યાય વ્યવસ્થામાં એક પગલું આગળ છે.સરવન સિંહ અને અન્યો ઓઆરએસ વગેરેમાં.પંજાબ રાજ્ય, એ. આઈ. આર. (૧૯૭૮) એસ. સી. ૧૫૨૫ માં એવું

ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે વળતર આપવામાં, અદાલતે નક્કી કરવું પડશે કે શું કેસ યોગ્ય છે કે જેમાં વળતર જી એનાયત કરવું પડશે.જો એવું જણાય કે વળતર ચૂકવવાનો આદેશ આપવો જોઈએ, તો ચૂકવવાના જથ્થા પર પહોંચતી વખતે, અદાલતો વળતરની રકમ નક્કી કરવામાં અથવા વહેંચવામાં દરેક કેસમાં ગુનાની પ્રકૃતિ, વળતર માટેના દાવાની ન્યાયીતા અને પીડિત અથવા પીડિતના પરિવારના સભ્યોના સંદર્ભમાં તેની જરૂરિયાત અને અન્ય સંબંધિત સંજોગો, જો કોઈ હોય તો, ધ્યાનમાં લેવા ઉપરાંત વળતર ચૂકવવાની આરોપીની ક્ષમતાને ધ્યાનમાં રાખવા માટે બંધાયેલા છે.ઉપર નોંધ્યા મુજબ, દંડની અરજીની રીત કલમ ૩૫૭ની પેટા–કલમ (I) માં દર્શાવવામાં આવી છે.પેટા–કલમ (૩) માં વળતર આપવાની સ્વતંત્ર અને વિશિષ્ટ સત્તા છે.

તે આપણને સૌથી નિર્ણાયક પ્રશ્ન પર લાવે છે, એટલે કે, વળતરની માત્રા નક્કી કરતા પહેલા કોર્ટ બીએ આરોપીની વાત સાંભળવી જરૂરી હતી કે કેમ.રાજ્યના વિદ્વતાપૂર્ણ વકીલ દ્વારા એવી વિનંતી કરવામાં આવે છે કે દંડની સજાની વિરુદ્ધમાં, જેમાં અદાલતને સજાના જથ્થાના પ્રશ્ન પર વિચારણા કરતી વખતે આરોપીની સુનાવણી કરવી જરૂરી છે, તે સ્વાભાવિક છે કે સજાના પ્રશ્ન પર સુનાવણી કર્યા પછી ટ્રાયલ કોર્ટ દંડ લાદતી નથી, પરંતુ કલમ ૩૫૭ ની પેટા–કલમ (૩) ની દ્રષ્ટિએ વળતર આપવા માટે આગળ વધે છે, તે સમયે અથવા સંબંધિત અદાલત દ્વારા પૂરતા સંકેતો દ્વારા સજાના જથ્થા વિશે સુનાવણી

દરમિયાન પણ, આરોપીને કેસના સંદર્ભમાં લાગુ કરવા માટે સંબંધિત માપદંડ અથવા ધોરણો તરીકે પોતાનું નિવેદન રજૂ કરવાની તક મળે છે. વળતરની માત્રા અંગે અદાલત સમક્ષ.સ્થિતિને કોઈ પણ રીતે અલગ ન કહી શકાય, જ્યારે અપીલ અથવા પુનરીક્ષણ અદાલત પણ તેને પેટા–કલમ (૪) ની દ્રષ્ટિએ કરે છે, જ્યાં સુધી તે ઉપર દર્શાવેલ માપદંડોના પ્રકાશમાં કરવાની જરૂર હોય ત્યાં સુધી, જ્યાં સુધી તે કોઈ પણ કરાર અથવા પક્ષકારોની સંમતિ દ્વારા ન હોય ત્યાં સુધી આવા વળતર નક્કી કરવામાં આવ્યું હોય.

જો કોઈ કાયદો શાંત હોય અને તે હેઠળ બનાવેલા કાયદા અથવા નિયમોમાં કોઈ સકારાત્મક શબ્દો ન હોય તો પણ, જે પક્ષોના અધિકારો અને હિતોને અસર થવાની સંભાવના છે, તે પક્ષોને સાંભળવાની જરૂરિયાત, પસાર થઈ શકે તેવા આદેશો દ્વારા અને નિર્ણય લેતા પહેલા તેને વાજબી પ્રક્રિયાને અનુસરવાની જરૂરિયાત બનાવવામાં કંઈ ખોટું હોઈ શકે નહીં, સિવાય કે કાયદો અન્યથા પ્રદાન કરે.કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોને એફ કાયદાના ખાલી અંતરાયોમાં વાંચવું આવશ્યક છે, સિવાય કે તેનાથી વિપરીત સ્પષ્ટ આદેશ હોય.વાદીના બચાવ અથવા વલણની રજૂઆતને બાકાત રાખવા માટે કોઈ પણ ફોર્મ અથવા પ્રક્રિયાને ક્યારેય મંજૂરી આપવી જોઈએ નહીં.પ્રક્રિયાગત કાયદામાં જોગવાઈની ગેરહાજરીમાં પણ, ન્યાયિક અથવા અર્ધ–ન્યાયિક પાત્રની દરેક ટ્રિબ્યુનલ/અદાલતમાં તેમની ફરજો વધુ સારી અને યોગ્ય રીતે નિભાવવામાં

આવે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે કુદરતી ન્યાય અને ન્યાયી રમતની જરૂરિયાતો હાંસલ કરવા માટે જરૂરી પદ્ધતિઓ અપનાવવાની સત્તા છે.પ્રક્રિયા મુખ્યત્વે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતો પર આધારિત છે, પછી ભલે તે આપેલ પરિસ્થિતિમાં સ્પષ્ટ જોગવાઈ દ્વારા લાગુ કરવામાં આવે.તે હંમેશા એક પોષિત સિદ્ધાંત રહ્યો છે.જ્યાં કાયદો કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવા અંગે મૌન છે, ત્યાં આવા વૈધાનિક મૌનને કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન સૂચવવા માટે લેવામાં આવે છે જ્યાં પક્ષકારોના નોંધપાત્ર એચ અધિકારો નોંધપાત્ર રીતે પ્રભાવિત થાય છે.કુદરતી ન્યાયની અરજી અનુમાનિત બની જાય છે, સિવાય કે કાયદાના સ્પષ્ટ શબ્દો અથવા જરૂરી ઈરાદા દ્વારા બાકાત રાખવામાં આવે.(સ્વદેશી કોટન મિલ્સ વગેરે જુઓ.v. ભારત સંઘ વગેરે, AIR (૧૯૬૧) SC ૮૧૮.)તેનો ઉદ્દેશ ન્યાય મેળવવાનો અથવા ન્યાયની નિષ્ફળતાને અટકાવવાનો છે.કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતો કાયદાનું સ્થાન લેતા નથી, પરંતુ તેને પૂરક બનાવે છે.આ નિયમો માત્ર એવા વિસ્તારોમાં જ કામ કરે *છે જે માન્ય રીતે બનાવેલા કોઈપણ કાયદા હેઠળ આવતા નથી.તેઓ* અંતના *સાધન* છે અને પોતે અંત નથી.કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોના ઘણા પાસાં છે.તેમાંના બે છેઃમળવાના કેસની સૂચના, અને સમજાવવાની તક.

ઉપરોક્ત પરિસરમાં, અનિવાર્ય નિષ્કર્ષ એ છે કે સંહિતાની કલમ ૩૫૭ (૪) હેઠળ વળતરની ચુકવણીનો નિર્દેશ આપતા પહેલા તક આપવી પડશે.

"મે" અભિવ્યક્તિનો ઉપયોગ તેના સંદર્ભમાં કાયદાકીય ઉદ્દેશ પર પ્રકાશ પાડે છે.તેનો ઉપયોગ સ્વીકાર્ય અર્થમાં કરવામાં આવ્યો છે અને તે તેને ફરજિયાત બનાવતો નથી.ઉપરોક્ત પૃષ્ઠભૂમિમાં, અનિવાર્ય નિષ્કર્ષ એ છે કે જો અપીલીય અદાલત વળતર આપવાનો ઇરાદો ધરાવે છે તો !!સુનાવણીની તક આપવી પડશે જેથી વળતર આપવાની જરૂરિયાત, આરોપીની ચૂકવણી કરવાની ક્ષમતા અને અન્ય કેટલાક સંબંધિત પરિબળો જેવા સંબંધિત પાસાઓની નોંધ લઈ શકાય.તદનુસાર, અમે ઉચ્ચ અદાલતના ચુકાદાના તે ભાગને બાજુએ મૂકીએ છીએ જે આરોપી–અપીલકર્તા દ્વારા વળતરની ચુકવણી માટેના નિર્દેશ સાથે સંબંધિત છે અને આ બાબતને ઉચ્ચ અદાલતમાં પરત મોકલે છે, જે આરોપી–અપીલકર્તાને તક આપશે, અને ચુકાદો તે પ્રશ્ન સુધી મર્યાદિત રહેશે, ખાસ કરીને અપીલકર્તાની જવાબદારીને લગતા, કારણ કે અન્ય લોકોએ પહેલેથી જ સંબંધિત રકમ ચૂકવી હોવાનું કહેવાય છે.તે સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે અમે સંહિતાની કલમ ૩૫૭ (૪) હેઠળ નિર્ણય લેવાના મુદ્દાના ગુણદોષ પર કોઈ અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો નથી.અપીલને દર્શાવેલ હદ સુધી મંજૂરી આપવામાં આવે છે.

અપીલને આંશિક મંજૂરી આપવામાં આવી છે.

This judgment has been translated using AI Tool

==========

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઇ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.